

L'ARQUEOLOGIA ROMANA A CATALUNYA DURANT L'ÚLTIM DECENNI

Simon Keay

Introducció

Els editors de *Cota Zero* han tingut la gentilesa de demanar-me una visió personal dels últims deu anys d'arqueologia a Catalunya. Per la meua pròpia experiència, voldria orientar l'article, principalment, en els jaciments arqueològics deixant de banda la història antiga, l'epigrafia, la numismàtica, etc.

L'últim decenni ha estat un període de grans canvis en l'organització i la percepció de l'arqueologia així com en el que s'ha aconseguit en l'ampliació de la comprensió del passat a Catalunya (v. JUNYENT i altres, 1989). La descentralització de la gestió del patrimoni arqueològic català, el 1982, així com el de les altres autonomies en altres moments, ha portat un fort increment en la inversió de diners públics en cultura i també en una repolitització de la cultura.

L'arqueologia s'ha posat «de moda», tal com va passar a Anglaterra durant els anys 70. La meua pròpia especialització es centra en l'època romana i he tingut la sort i l'orgull de col·laborar amb arqueòlegs i institucions del país durant aquesta època. Així doncs, tinc una perspectiva forània amb una visió interna de la situació.

És evident que durant aquest període s'ha ampliat i enriquit molt el nostre coneixement de l'època romana. Una aproximació al coneixement de l'època romana a principis dels anys 80 es va resumir en l'exposició «Arqueologia a Catalunya. Dades per a una síntesi» (DIVERSOS AUTORS, 1983). Catalunya ha destacat sempre per la riquesa del patrimoni d'època romana i per l'empenta i originalitat dels arqueòlegs en la seva tasca investigadora. Mitjançant les excavacions sistemàtiques i d'urgència, prospeccions, estudis monogràfics, anàlisi de materials i jaciments ja coneguts, s'ha començat el procés de desmuntar les antigues estructures d'interpretació i substituir-les amb una nova perspectiva. S'ha superat l'estancament tradicional i regional i s'han introduït formulacions aplicades de les últimes metodologies expressades en el diàleg intel·lectual del moment. Sens dubte, el

punt de partida d'aquesta nova tendència va ser el congrés «Jornades Internacionals d'Arqueologia Romana», dut a terme a Granollers l'any 1987.

Com a qualsevol país mediterrani amb un patrimoni molt ric, però, hi ha problemes evidents que posen en perill la direcció i la continuïtat del seu destí i desenvolupament. Així, podem destacar: 1/ un cert aïllament de corrents arqueològics en altres autonomies i fora d'Espanya, 2/ una falta de prioritats davant de la creixent destrucció del patrimoni arqueològic romà, 3/ insuficients publicacions i una situació caòtica en la distribució dins de Catalunya i d'intercanvis amb l'estranger.

Panorama selectiu de l'arqueologia romana a Catalunya

L'extensió de la Catalunya actual correspon aproximadament al sector nord del «convento Tarraconense». Va tenir una importància especial durant l'època republicana i alt imperial, com ho testimonien les ciutats d'Emporiae i Tarraco, i el seu ric repertori epigràfic (vegeu, p.e. el panorama general de X. BARRAL, 1989).

Hem d'advertir que la zona va ser el sector principal de la Hispània Citerior, una de les províncies romanes més antigues, i que la investigació de l'últim decenni ha fet avançar molt el nostre coneixement dels inicis (vegeu el panorama ofert per MAYER i RODÀ, 1986). Les excavacions han definit d'una manera clara les fortificacions de finals del segle III i inicis del II aC. (AQUILUÉ i DUPRÉ, 1986 i HAUSCHILD, 1983 [Tarraco] i AQUILUÉ i altres, 1984 [Emporion]). Estudis numismàtics han definit cada vegada més la diversitat de les encunyacions ibèriques (vegeu VILLARONGA, 1983), però s'ha plantejat la possibilitat (CRAWFORD, 1985, p. 84 i següents) que reflecteixin més un aspecte de la política fiscal romana que no pas de l'economia o política interna ibèrica.

La presència militar romana a Tarraco durant el segle II aC. va tenir, sens dubte, un gran impacte econòmic sobre la

zona. Queda ben reflectit en el creixent volum d'importacions vitícoles itàliques a Emporion i Tarraco, en primer lloc, i posteriorment en jaciments indígenes (vegeu, p.e. NOLLA i NIETO, 1989), que durant el segle II i la primera meitat del segle I aC. va ser més important que en altres llocs de la península (a Andalusia, p.e., KEAY en premsa).

La investigació de la transició del món ibèric al món romà durant els segles II i I aC. s'ha enfocat sobre els canvis en els patrons d'assentament (MIRET, SANMARTÍ i SANTACANA, 1987, 1991; NOLLA i CASAS, 1984; KEAY i MILLET i CARRETER, 1989; BURÉS i altres, 1989). La tipologia dels assentaments romans rurals (CASES, 1989), i la que sorgeix de les noves ciutats romanes (AQUILUÉ, 1984; SANMARTÍ i altres, 1990; RUIZ DE ARBULO, 1987 [Emporiae]; PADRÓS i MARTÍ, 1985 [Baetulo]; CLARIANA i ROIG, 1984 [Iluro]; NOLLA, 1987 [Gerunda]) dins d'una quadrícula viària (MAYER i RODA, 1986). No és clar, però, si aquests canvis són el resultat d'una colonització d'italics a gran escala, d'una política de romanització per part de Roma o d'una ràpida adaptació d'idees i tècniques romanes per part dels ibers.

Aquesta etapa d'experimentació i canvi paulatí es va consolidar en època augusta i amb la cristallització administrativa de la zona (PALLI, 1985 per la via Augusta). Importants estudis han insistit en la preeminència administrativa de Tarraco com a colònia, capital del «convento» i com a capital de la Tarraconense. Aquest fet s'evidencia tant en el registre epigràfic i històric (ALFODY, 1991) així com en el registre arqueològic, reflectint la seva importància com a seu del «concilium provinciae hispaniae citerioris» i del culte imperial municipal (RUIZ DE ARBULO, 1991; MAR i RUIZ DE ARBULO, 1990) i provincial (DUPRÉ, 1987; TED'A, 1989).

També s'ha reexaminat el problema de l'estatus de les ciutats, de la seva composició social i de les religions que s'hi practicaven (vegeu, p. e. IRC, I,II,III), i s'ha confirmat de manera més clara l'heterogeneïtat social, les connexions familiars regionals, peninsulars i extrapeninsulars, l'evergetisme municipal i l'eclecticisme religiós dels hispano-romans de la zona. Hem pogut ampliar també la comprensió de la topografia d'aquestes ciutats i enriquir el nostre coneixement del simbolisme de l'arquitectura (vegeu especialment JIMENEZ, 1987; ARANEGUI, 1987; TRILLMITH i ZANKER, 1990), específicament en els casos d'Ilerda (PEREZ, 1984; GALLART i altres, 1985), Baetulo (PADRÓS i MARTÍ, op.cit.), Iesso (GARCÉS, MOLIST i SOLIAS, 1989), Aeso (GUITART, 1990), Dertosa (GENERA i VIANNEY, 1987), Gerunda (NOLLA, 1987), Emporiae (SANMARTÍ i NOLLA, 1988; MAR i RUIZ DE ARBULO, op.cit.) i Barcino (SOBREQUÉS i GALLICO (ed.), 1991).

Hi ha pocs dubtes que aquestes ciutats coordinaven una explotació intensa i fructífera dels recursos agrícoles de la zona. Investigacions recents confirmen la creixent importància econòmica de Catalunya durant la segona meitat del segle I aC. fins al segle II dC. La inversió per part de les èlites locals i famílies senatorials forànies va impulsar una intensa explotació (PREVOSTI, 1991 [Maresme]; NOLLA i CASAS, 1984 [Gerunda]) dels recursos agrícoles amb un excedent important que es va articular mitjançant altres vil·les

residencials com la de Torre Llauder (PREVOSTI i CLARIANA, 1988) o bé de vil·les més modestes com la Vil·la de Vilalba (ROURA i altres, 1988; CASTANYER i altres, 1990), els Tollegasos (CASAS, 1989) i Viladecans (SOLIAS, 1983).

Un producte important va ser el vi. Investigacions d'àmfores ens mostren que el vi de taula dels territoris d'Iluro, Baetulo, Barcino, Aquae Calidae, Dertosa, Emporiae, Gerunda i Tarraco (NOLLA i SOLIES, 1987, 1988; DIVERSOS AUTORS, 1987) va tenir un paper important en el subministrament de Roma (PANELLA, 1989), així com de comunitats a la Gàl·lia i en menor grau a la Britània (MIRÓ, 1989) durant el mateix període. Aquests productes, entre d'altres, es varen comercialitzar a través de les ciutats com a part d'una complexa xarxa d'intercanvi dels excedents per impostos o rendes dins la Tarraconense o cap a fora. Altres treballs han evidenciat la importància dels recursos miners lapidaris dels Pirineus. Recents excavacions en nuclis urbans i, en petita escala, en jaciments rurals verifiquen les importacions de ceràmiques de taula, marbre, vidre, vi, oli i garum, de la Bètica, d'Itàlia, de la Narbonense (NIETO i altres 1989), d'Àfrica (vegeu AQUILUÉ, 1987) del nord i de l'orient, que varen rebre aquestes comunitats com a intercanvi. Aquests materials subratllen cada vegada d'una manera més evident la imbricació de la zona amb la unitat cultural de l'imperi.

Fins fa poc, la rigidesa de la tradició historiogràfica acceptada insistia en un trencament de la continuïtat cultural al segle III dC. i potser també amb les últimes invasions del 475 dC. recolzant-se en dades arqueològiques com la destrucció d'Emporiae i de Tarraco. La investigació arqueològica, però, demostra que l'abandonament d'Emporiae va ser part d'un llarg procés que ja va començar al segle I dC., com va ser també el cas de Baetulo, i que en el registre arqueològic de Tarraco aquestes transformacions significatives no s'evidencien fins a finals del segle III dC.

Sens dubte, el Baix Imperi es perfila cada vegada més com un període de transformació lenta amb una reorientació de les prioritats socials i una inversió de la mentalitat urbana de l'alt Imperi. Tarraco, paulatinament, perd l'aspecte residencial romà com a centre administratiu (ALFODY, 1981) i eclesiàstic (vegeu AMENGUAL, 1984), amb l'abandonament de la ciutat baixa, la concentració de l'hàbitat (administratiu?) en les runes del fòrum del «concilium provinciae» a la ciutat alta (TED'A, 1989 a), la cristianització de la topografia i, paradoxalment, un augment demogràfic, com semblen reflectir les necròpolis paleocristianes (TED'A, 1987: compareu les làmines 9 i 10), entre finals del segle III i finals del V dC., la fàcies topogràfica d'altres ciutats com Barcino i Ilerda queda distorsionada per la complexitat de construccions medievals i modernes a sobre dels nivells baix imperials. En la Barcino, però, de finals del segle IV dC. va haver-hi una ciutat d'una certa importància amb una possible basílica, cases i una muralla construïda recentment. Sembla, a més, que totes les ciutats de la costa varen tenir fortes relacions comercials i culturals amb Àfrica del nord i, en petita escala, amb la Narbonense, Itàlia i l'Orient. Aquest fet queda ben reflectit en els conjunts ceràmics (TED'A, 1989;

KEAY, 1984) l'origen dels sarcòfegs (RODÀ, 1990), estils de mosaics, monedes, etc.

El declivi topogràfic de les ciutats queda compensat per l'enriquiment de les vil·les residencials, en el context d'una polarització de riquesa i terreny en mans dels «honestiores». Durant els anys 80, es realitzaren excavacions arqueològiques que mostraren nous exemples d'aquestes residències i han aclarit aspectes de vil·les baix imperials conegudes com Els Munts i Centcelles. Aquest procés queda també reflectit en les prospeccions realitzades prop de Tarraco (KEAY, CARRETÉ i MILLET, op.cit.), i a les terres gironines (NOLLA i CASES op. cit.). Respecte de l'època precedent, hi havia una discreta concentració de l'hàbitat rural que va ser paral·lela al desenvolupament de les grans vil·les residencials, i que reflectia la lògica concentració espacial de l'hàbitat.

Fins a cert punt, i com a conseqüència, el paulatí debilitament del poder romà en l'antic «convento tarraconense» durant el segle V dC. va conduir a un ressorgiment del regionalisme (evident en inscripcions de caràcter indígena en zones rurals; vegeu IRC I i III) i que fins a cert punt anticipa el món més fragmentat de la Catalunya alt medieval.

La investigació i la gestió del Patrimoni Arqueològic Romà a Catalunya

Una síntesi d'aquest tipus té els propis errors i és molt subjectiva, però podria estimular un debat que podria estar d'acord o en desacord amb el que hem exposat anteriorment. Aquest debat, a més, podria modificar la síntesi, en una sana pràctica acadèmica.

La tradició, però, existent a Catalunya i a d'altres zones d'Espanya fins fa poc, no ha afavorit el diàleg. Hi havia una certa compartimentació de la investigació amb poca comunicació o intercanvi entre especialistes catalans de camps específics (monedes, ceràmica, epigrafia), entre aquests especialistes i arqueòlegs de terres veïnes (Aragó, Múrcia, País Valencià, Balears, etc.) o d'altres parts de la Península Ibèrica. La paulatina transformació d'aquesta situació va començar amb la perspectiva temàtica del Congrés de Granollers (Granollers, 1987), va continuar en diferents congressos i s'arribà a una certa maduresa amb l'exposició i catàleg de «Roma a Catalunya» (DIVERSOS AUTORS, 1990). Un grup molt ampli d'investigadors ha col·laborat a produir una important visió arqueològica regional. Hi ha hagut, també, una falta de contacte entre arqueòlegs catalans i de fora de la península ibèrica. Això, però, és degut més a una ignorància i mandra dels investigadors estrangers que no estan familiaritzats amb la bibliografia espanyola; aquest fet ha començat a disminuir amb l'increment d'arqueòlegs catalans i espanyols en congressos internacionals durant els anys 80 i 90.

El procés d'evitar aquesta atomització en la investigació arqueològica és important, perquè representen visions «parcials» que eviten una comprensió «àmplia» del quadre, que és vital per al nostre coneixement de l'Imperi Romà. Si volem comprendre'l millor, hem de pensar sempre en el pano-

rama globalitzador. Si ens interessa, però, el quadre local en època romana (per exemple, com era Valls en època romana?), llavors el panorama ampli importaria encara menys, fet que influiria en la nostra interpretació precisa del passat local. Així doncs, cal reflexionar sobre la funció de la investigació de l'arqueologia romana a Catalunya. De què serveix? A/ Per destacar i donar perspectiva a la nostra valoració dels orígens de Catalunya com a nació? B/ Per aprofundir en tots els aspectes de la vida en el sector nord del «convento tarraconense», dins del context de les «Hispaniae» i de l'Imperi?

L'últim decenni destaca, també, per una proliferació del debat públic sobre aspectes de l'arqueologia romana a Catalunya. Podem veure que molts han estat temàtics, com per exemple el de «Culte i Societat a Occident» (1988), «El vi a l'antiguitat» (1985), o regionals com els congressos internacionals de Puigcerdà (1976, 1984, etc.). Potser l'últim congrés que va voler estudiar el fenomen d'aculturació i la formació de la cultura romana, la «romanització», ha estat el de Granollers (1987), on la comissió organitzadora es va proposar estructurar el programa al voltant del debat. Per primer cop, s'han pogut aclarir unes quantes fases culturals romanes a Catalunya i relacionar-les amb els corrents d'altres zones de la Citerior i, no tant, amb els de la Ulterior. L'exposició d'idees, però, és més arriscada i menys fiable que una presentació de dades (ceràmica, monedes, etc.); però és l'únic sistema amb què es pot enriquir la nostra idea del passat i buscar futures direccions d'investigació.

És evident que en qualsevol visió de conjunt s'han de tenir en compte les virtuts i els defectes del registre arqueològic. Aquest coneixement és, també, bàsic per a la gestió i la protecció del patrimoni. L'any 1981 va ser molt important per la transferència del control del patrimoni arqueològic de Madrid al Servei d'Arqueologia del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya (MARC-7, 1986). Això va representar una oportunitat única per la creació del Servei d'Arqueologia amb suficients fons per afrontar la problemàtica de l'arqueologia catalana. Sens dubte, en els anys posteriors, el Servei ha intentat protegir i fomentar el Patrimoni; per exemple, el programa de catalogació de jaciments en les cartes arqueològiques de les comarques catalanes coordinades pels Serveis Territorials, està quasi acabat, i també continua el procés de protecció de monuments mitjançant declaració de Bé d'Interès Cultural (BIC). El Servei ha fet, també, fortes inversions per potenciar l'arqueologia submarina (amb seu al Centre d'Investigacions Arqueològiques de Girona), cosa que podem considerar una postura important i d'avantguarda a Espanya. El Servei ha intentat, també, difondre, en part, els resultats dels treballs arqueològics d'urgència i sistemàtics dins del món científic i per al públic en general, mitjançant les conferències articulades des de 1984 a les *Tribunes d'Arqueologia*, i diferents aspectes del patrimoni arqueològic mitjançant cicles de conferències, la promoció i suport d'exposicions, museus, etc.

Una altra tasca important del Servei ha estat la coordinació dels esforços arqueològics amb projectes d'investiga-

ció d'urgència. En el cas dels projectes d'investigació, la política no ha tingut cap pla regional de prioritats i ha intentat subvencionar un alt nombre de projectes amb un pressupost molt reduït. Durant l'any 1987, per exemple, amb un pressupost de 18.726.480 pessetes (memòria del Departament de Cultura, 1987:50) es varen donar 92 permisos (19 dels quals van ser jaciments romans) que, estadísticament, corresponrien a un pressupost mitjà de 203.354 pessetes per projecte.

Aquest no és un problema exclusivament de Catalunya: el problema del nivell i la durada del finançament dels projectes per Institucions oficials i acadèmiques és també un tema de debat a Anglaterra. De totes maneres, sense una concentració d'esforços que estableixi unes prioritats regionals formulades en quant als períodes, es corre el risc d'aprendre cada vegada més de menys. Aquesta situació perjudica especialment el desenvolupament de l'arqueologia romana, perquè obliga els arqueòlegs de camp a tenir una perspectiva limitada en la comprensió de jaciments extensos. També correm el risc de no poder modificar mai el quadre comunament acceptat del passat. Únicament el jaciment de Vilalba (Camós) va mantenir un pressupost regular durant 10 anys, amb la qual cosa es va poder augmentar el coneixement del jaciment (vegeu CASTANYER i altres, 1990).

La solució trobada per la «Dirección General de Bienes Culturales de la Junta de Andalucía» ha estat molt diferent. Donen permisos i pressupost per a un nombre molt reduït de projectes. D'aquesta manera, es pretén d'ampliar el «rendiment» científic del pressupost de projectes sistemàtics i protegir la integritat de jaciments de petits sondeigs de poc valor científic.

Pel que fa a les urgències, no hi ha dubte que en els últims 10 anys hi ha hagut moltes dificultats. Tant pel que fa al sòl de ciutats com Barcelona, Tarragona, Lleida, Tortosa i Badalona com pel que fa al paisatge rural de tot Catalunya, que ha sofert grans transformacions a causa de les renovacions urbanes, urbanitzacions, construccions industrials, creació d'autopistes i del desenvolupament de l'agricultura, cada vegada més destructiva. Tot això ha suposat un perill ràpid, imprevist i sense precedents per al patrimoni arqueològic i, especialment, per als jaciments d'època romana. Aquesta situació ens recorda transformacions similars dels anys 60, 70 i 80 a Anglaterra, que varen estimular el moviment «Rescue» (salvament) que va preparar la infraestructura de l'actual gestió arqueològica d'urgència.

A Catalunya, però, el procés ha estat més concentrat i ni la Llei de Patrimoni (1985) ni l'estructura legal i administrativa no han resultat eficaces per afrontar la destrucció del patrimoni. Han aparegut un seguit de problemes en l'arqueologia urbana que han estat insuperables sense un programa de prioritats regionals i culturals, així com un intent d'evitar possibles amenaces abans de presentar-se, malgrat la creació d'una comissió d'arqueologia urbana que depèn de la Direcció General del Patrimoni Cultural. Efectivament, les amenaces continuen planejant sobre el patrimoni cultural urbà, malgrat el sòlid treball portat a terme pels arqueòlegs de ciutats com Badalona, Barcelona, Terrassa i Mataró, pel

Servei d'Investigacions Arqueològiques de Girona, i pels Departaments d'Arqueologia de les Universitats de Girona i Lleida tot i que els fan falta gent i recursos (paradoxalment, Tarragona, antiga capital de la Tarraconense, amb la seva evident riquesa arqueològica encara no té Departament d'Arqueologia).

Això subratlla la necessitat de crear centres d'arqueologia urbana que estiguin ben equipats, coordinats pel Servei, i que es puguin anticipar a la destrucció del patrimoni. A Tarragona, durant els anys 80 per exemple, l'amenaça va ser prou important per estimular, a més de l'estructura territorial del Servei, la creació del TED'A, subvencionat per l'Ajuntament, l'INEM i el Fons Social Europeu. A Anglaterra, la subvenció de l'arqueologia urbana està articulada pel «English Heritage», que és l'òrgan de l'Estat per a la gestió del patrimoni, dins el context d'una política nacional d'arqueologia preventiva més àmplia (WAINWRIGHT, 1991: 8 i següents) i segons criteris ben definits.

Actualment, a Catalunya, com a les altres autonomies, es reconeix cada vegada més la necessitat d'institucionalitzar l'arqueologia urbana i de portar a terme una política preventiva. S'ha de preveure el perill que amenaça el patrimoni mitjançant una bona planificació i la consegüent estructura legal. Cal una coordinació entre arqueòlegs i comissions d'urbanisme d'Ajuntaments de Catalunya per PLANIFICAR intervencions arqueològiques abans de qualsevol actuació urbanística en les zones d'interès per al patrimoni, que prèviament haurien d'estar clares i definitivament delimitades. Així es pot evitar, d'una banda, la destrucció del patrimoni i les pèrdues econòmiques de les empreses i, de l'altra, una imatge dolenta dels arqueòlegs i de l'arqueologia a nivell local i nacional.

Una de les dificultats més importants per a qualsevol investigador interessat en l'arqueologia catalana és l'absència de publicacions científiques. En general, a l'estat espanyol durant els anys 80 hi ha hagut una proliferació tant de revistes publicades per les autonomies, com monografies i llibres publicats per editorials comercials, Caixes d'Estalvis i Universitats. A Catalunya, però, tret d'alguna nova revista com la *Revista d'Arqueologia de Ponent* (Lleida), durant aquest decenni han disminuït les publicacions de les universitats, editorials comercials i Institucions estatals. Pel que fa a les principals revistes, d'una banda hi ha les publicacions regulars com *Cypsela* (Girona), *Tribuna d'Arqueologia* (Barcelona), *Laietania* (Mataró), *Butlletí Arqueològic* (Tarragona) i *Cota Zero* (Vic), i de l'altra, hi ha revistes que es publiquen esporàdicament com *Empúries* (Barcelona), *Faventia* (des de 1990), *Ilerda* (Lleida) i *Ausa* (Vic), o d'altres que ja no es publiquen com *Pyrenae* (Barcelona), *Quaderns d'Arqueologia i Història de la Ciutat* (Barcelona) i *Fonaments* (Barcelona). Amb aquesta situació, l'arqueòleg té moltes dificultats per poder publicar, llegir articles de síntesi o conèixer noves idees. És també molt difícil publicar memòries d'excavacions o prospeccions, projectes d'investigació o estudis de materials. El recurs més coherent per a projectes subvencionats pel Servei d'Arqueologia seria la

sèrie *Excavacions Arqueològiques a Catalunya*, publicada, però, d'una manera molt irregular, ja que aquests tipus de publicacions difícilment tenen interès per a les editorials comercials perquè el Servei no té recursos suficients per a publicar regularment les memòries dels molts projectes que resten inèdits. El resultat de tot això és que davant d'una gran activitat arqueològica, encara que sense coordinar, cada vegada hi ha més projectes dels quals no s'ha publicat res.

De tant en tant, hi ha projectes que reben el suport de la Diputació o de l'Ajuntament corresponent o d'una revista forània (*Madrid Mitteilungen*, *Revue d'Archéologie Narbonnaise*, *British Archaeological Reports*, etc.). En el cas, però, que es publiquin fora, és difícil que els arqueòlegs catalans hi tinguin accés a causa de les deficients biblioteques, els preus dels llibres, etc.

Hi ha, també, un important buit a nivell de divulgació, perquè les publicacions que hem esmentat abans representen un coneixement especialitzat de l'arqueologia. No cal destacar la importància que té la difusió periòdica del coneixement del patrimoni a les escoles i fer-lo accessible al públic en general; és la millor salvaguarda del patrimoni ara i en el futur. Hi ha, però, poques publicacions que intentin arribar a aquest tipus d'audiència. També hi ha excepcions com les guies d'Empúries (NOLLA i SANMARTÍ, 1988: Diputació de Barcelona), Tarragona (TED'A, 1991: editorial comercial), Girona (NOLLA, 1987: Diputació i Ajuntament de Girona) i les guies dels jaciments arqueològics de la Generalitat de Catalunya.

Un altre problema greu que complica qualsevol intent de difondre el coneixement del patrimoni, tant a Catalunya com a d'altres parts d'Espanya, és l'ineficaç sistema de distribuir les publicacions. Moltes llibreries no venen llibres d'arqueologia d'interès general o més científic. És perquè hi ha una falta d'interès dels llibrers o perquè les editorials/Institucions no distribueixen bé els llibres. Un arqueòleg concret pot tenir una idea aproximada del que s'ha publicat amb els catàlegs de l'Estaquírot, Portico o Tipó, però qualsevol afeccionat pot ignorar-ho.

Conclusió

El decenni 1982-92 ha marcat una pauta important en l'aprofundiment del nostre coneixement del món romà a Catalunya. El procés ha nascut de l'empenta d'equips d'arqueòlegs en els moments més favorables, després de la transferència de competències de la gestió del patrimoni al Servei d'Arqueologia el 1981, que es va consolidar en el congrés de Granollers (1987) i va assolir la maduresa amb l'exposició «Roma a Catalunya» (1991). Hem d'admetre, però, que malgrat tot això, encara no s'ha pogut comptabilitzar adequadament el potencial destructiu del progrés a la ciutat i al camp amb l'obligació de protegir el patrimoni arqueològic. A més, la manca de facilitats per publicar els resultats tant a nivell científic com general i de difondre'ls de manera eficaç no deixa avançar la disciplina.

Aquests últims problemes amenacen d'una manera clara qualsevol pas endavant en el nostre coneixement de l'època romana a Catalunya.

ABSTRACT

The decade 1981-1990 marks an important stage in the deepening of our understanding of the Roman period in Catalunya. The process was born out of the energy of archaeologists at a time of great optimism after the transference of responsibility of the management of the archaeological heritage to the Archaeological Service of the Generalitat of Catalunya in 1981. This optimism was translated into solid results and new ideas at the important Congress on Roman archaeology at Granollers (1987), and has just reached a maturity with the exhibition "Roma a Catalunya" where for the first time an archaeologically based vision of the genesis and decline of the Roman period in Catalunya has been put forward. However, the lack of sufficient avenues for scientific and popular publication, and inadequate means of distribution, are impeding diffusion of this picture. At the same time it has not been possible to fully reconcile the modern destructive agencies of change in town and country with the preservation and enhancement of the archaeological heritage.

ABREVIACIONS

IRC I: FABRE G. M. MAYER & I. RODÀ, *Inscriptions Romanes de Catalogne I*. Barcelona (sauf Barcino). París.

IRC II: FABRE G. M. MAYER & I. RODÀ, *Inscriptions Romanes de Catalogne II*. Llerida. París.

IRC III: FABRE G. M. MAYER & I. RODÀ, *Inscriptions Romanes de Catalogne III*. Girona. París.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ALFOLDY, G. (1991) «Tàrraco», *Forum* 8. Tarragona.
AMENGUAL, J. (1984) «L'Església de Tarragona al començament del segle V, segons la correspondència de Consentius a Sant Agustí», *Randa* 6, pp. 5-17. Barcelona.
AQUILUÉ, X. (1987) «Las Cerámicas Africanas De Baetulo (Hispania Tarraconensis)», *British Archaeological Reports International Series* S. 337. Oxford.
AQUILUÉ, X. i X. DUPRÉ (1986), «Reflexions entorn de Tàrraco en època tardo-republicana», *Forum* 1. Tarragona.
AQUILUÉ X.; R. MAR; J.M. NOLLA; J. RUIZ DE ARBULO i E. SANMARTÍ (1984), *El Fòrum Romà d'Empúries*. Barcelona.
ARANEGUI, C. (ed.) (1987) *Los Foros romanos de las Provincias Occidentales*. Madrid: Ministerio de Cultura.

- BUES, L.; J.M. GURT; A. MARQUÉS i F. TUSET (1989), «Cadastres d'època de les ciutats de Tarraco, Ilerda i Iesso», *Tribuna d'Arqueologia* 1988-1989, pp. 113-120. Barcelona.
- CASAS, J. (1989) *L'Olivet d'en Pujol i Els Tolegassos*. Girona: Centre d'Investigacions Arqueològiques. 10. Sèrie Monogràfica.
- CASTANYER, P.; J. TREMOLEDA i A. ROURE (1990), «Un conjunt ceràmic de finals del segle III d.C. a Vilauba (Camòs, Pla de l'Estany)», *Cypsela* VIII, pp. 157-191. Girona.
- CLARIANA i ROIG, J.F. (1984) «Notes sobre l'estructura urbana d'Illuro», *Faventia* 6/1, pp. 89-111. Barcelona.
- CRAWFORD, M. (1985) *Money & Exchange Under The Roman Republic. Italy & the Mediterranean Economy*. London.
- DIVERSOS AUTORS (1983), *Arqueologia en Catalunya. Dats para una síntesi*. Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.
- DIVERSOS AUTORS (1987), «El Vi», dins *Antiguitat. Economia, Producció i Comerç al Mediterrani Occidental*. Actes. I. Col·loqui d'Arqueologia Romana. Badalona.
- DIVERSOS AUTORS (1992), *Roma a Catalunya*. Barcelona.
- DUPRÉ, X. (1987) «Forum Provinciae Hispaniae Citerioris», dins ARANEGUI (ed.) (1987), pp. 25-30. Madrid.
- GARCÉS, I.; M. MOLIST i J.M. SOLIAS (1989), «Les excavacions arqueològiques d'urgència a Iesso (Guissona, La Segarra)». «Excavacions arqueològiques d'urgència a les comarques de Lleida», *Excavacions Arqueològiques a Catalunya* 9, pp. 108-124. Barcelona.
- GALLART, J. E.; JUNYENT A.; PÉREZ i N. RAFEL (1985), *L'arqueologia a la ciutat de Lleida, 1975-1985*. Lleida.
- GENERA M. i J.M. VIANEY ARBELOA (1987), «L'estat actual de la investigació arqueològica sobre la Dertosa romana i la seva àrea d'influència», *Tribuna d'Arqueologia* 1986-1987, pp. 81-90. Barcelona.
- GRANOLLERS (1987), *Jornades Internacionals d'Arqueologia Romana. De Les Estructures Indígenes a Organització Provincial Romana de la Hispania Citerior*. Documents de Treball. Granollers.
- GUÍART, J. et alii (1990), «Aeso: Noves dades sobre la romanització al Pallars Jussà. Actuació arqueològica a Isona, 1987-1988». 8è Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà: la romanització del Pirineu. Puigcerdà.
- HAUSCHILD, T. (1983) *Arquitectura romana de Tarragona*. Tarragona.
- JIMENEZ, J.L. (1987) «Arquitectura Forense en la Hispania Romana», *Monografías Arqueológicas*, 27, Departamento de Ciencias de la Antigüedad (Arqueología). Zaragoza: Universidad de Zaragoza.
- JUNYENT, E.; J. SANMARTÍ; J. SANTACANA; J. GUÍART; E. RIU; X. DUPRÉ; N. RAFEL i M. MAYER (1989), «Dossier. L'Arqueologia Catalana al Segle XX: Balanç i Perspectives», *L'Avenç*, 124, pp. 15-59. Barcelona.
- KEAY, S.J. (1984) «Late Roman Amphorae in the Western Mediterranean. A Typology and Economic Study: the Catalan evidence», *British Archaeological Reports*. International Series S.196. Oxford.
- KEAY, S.J. (1992) «The "Romanisation" of Turdetania. Resistance to Cultural change in the Lower Guadalquivir valley between the late 3rd. century BC and the 1st. century AD», *Journal of Archaeology* 12.1. (en prensa). Oxford.
- KEAY, S.J.; J.M. CARRETE i M. MILLETT (1989), «Ciutat i Camp en el món romà: les prospeccions a l'Ager Tarraconensis», *Tribuna d'Arqueologia* 1988-1989, pp. 121-127. Barcelona.
- MAR, R. i J. RUIZ DE ARBULO (1990), «El Foro de Ampurias y las Transformaciones Augusteas de los Foros de la Tarraconense», dins TRILLMICH & ZANKER (eds.), pp. 145-164.
- MARC-7 (1986), «L'Arqueologia Catalana i III. Reorganització i nous impulsos, 1975-1985», *L'Avenç* 92, pp. 291-297. Barcelona.
- MAYER, M.; I. RODA (1986), «La epigrafia Republicana en Catalunya. Su reflejo en la Red Viaria». Reunión Sobre Epigrafía Hispánica de Epoca Romano-Republicana. Actas, pp. 157-170. Zaragoza: Institución Fernando El Católico.
- MAYER, M. i I. RODA (1987), «La romanització de Catalunya. Algunes qüestions. Protohistòria Catalana». 6è Col·loqui Internacional d'Arqueologia Puigcerdà 1984, pp. 339-351. Puigcerdà.
- Memòria Del Departament de Cultura (1987). Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.
- MIRET, M.; J. SANMARTÍ i J. SANTACANA (1987), «La evolución y el cambio de poblamiento ibérico ante la romanización: un ejemplo», dins DIVERSOS AUTORS, *Los Asentamientos Ibéricos Ante La Romanización*. Madrid: Ministerio de Cultura/Casa de Velázquez, pp. 79-88.
- MIRET, M.; J. SANMARTÍ i J. SANTACANA (1991), «From indigenous Structures to the Roman World: Models For the Occupation Of Central Coastal Catalunya», dins G. BARKER & J. LLOYD (eds.), *Roman Landscapes, Archaeological Survey in the Mediterranean Region*, pp. 47-53. Archaeological Monographs of the British School at Rome 2. London.
- MIRÓ, J. (1989) «Las Anforas Romanas en Catalunya», *British Archaeological Reports*. International Series S. 473. Oxford.
- NIETO, F.J. et alii (1989), *Excavacions Arqueològiques Subaquàtiques a Cala Culip I*. Sèrie Monogràfica núm. 9. Girona.
- NOLLA, J.M. (1987) «Girona Romana. De la fundació a la fi del món antic». *Quaderns d'història de Girona*. Girona.
- NOLLA, J.M. i J. CASAS (1984), *Carta arqueològica de les comarques de Girona. El poblament d'època romana al N.E. de Catalunya*. Girona.
- NOLLA, J.M. i J. NIETO (1989), «La importación de ánforas romanas en Cataluña durante el período tardo-republicano», dins M. LENOIR, D. MANACORDA i C. PANELLA (eds.), *Amphores Romaines et Histoire Economique. Dix ans de recherche*. París/Roma: Collection De l'Ecole Française de Rome 114, pp. 367-187.
- NOLLA, J.M. i J.M. SOLIAS (1984-1985), «L'Àmfora Tarraconense I: Característiques, procedència, àrees de producció, cronologia», *Butlletí Arqueològic* 5-6-7, pp. 107-144. Tarragona.
- PALLI, F. (1985) «La Via Augusta en Catalunya», *Faventia Monografies*. Universitat Autònoma de Barcelona.
- PADRÓS i MARTÍ, P. (1985) «Baetulo arqueologia urbana 1975-1975», *Monografies Badalonines* n. 7. Badalona.
- PANELLA, C. (1989) «Le anfore italiche del II secolo d.C.», dins LENOIR, M. D.; MANACORDA i C. PANELLA (eds.), *Amphores Romaines et Histoire Economique. Dix ans de recherches*. París/Roma: Collection De l'Ecole Française de Rome 114, pp. 139-178.
- PÉREZ, A. (1984) *La ciutat romana d'Ilerda*. Lleida.
- PREVOSTI, M. (1991) «The Establishment Of the Villa System in the Maresme (Catalonia) and its Development», dins G. BARKER & J. LLOYD (eds.), *The Roman Period. Archaeological Survey in the Mediterranean Region*. Archaeological Monographs of the British School at Rome 2, pp. 135-141. London.
- PREVOSTI, M. i J.F. CLARIANA (1988), «Torre Llauder. Mataró. Vila Romana», *Guies de jaciments arqueològics*. Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.
- RODA, I. (1990) «Sarcòfags della bottega di Cartagine a Tarraco», *L'Africa Romana* VI (Sassari 1989), pp. 727-736. Sassari.
- ROURE, A.; P. CASTANYER; J.M. NOLLA; S. KEAY i J. TARRUS (1988), *La Vil·la Romana de Vilauba (Camòs)*. Sèrie Monogràfica, n. 8. Girona: CIAG.
- RUIZ DE ARBULO, J. (1987) «La evolución urbana de Emporion en época Republicana. La complejidad de una tradición», dins GRANOLLERS (1987), pp. 311-319. Granollers.
- RUIZ DE ARBULO, J. (1990) «El Foro de Tarraco», *Cypsela* VIII, pp. 119-138. Girona.
- SANMARTÍ E. i J.M. NOLLA (1988) *Empúries. Guia Itinerària*. Barcelona.

SANMARTÍ, E.; P. CASTANYER i J. TREMOLEDA (1990), «Emporion: un ejemplo de monumentalización precoz en la Hispania Republicana. (Los Santuarios Helenísticos de su sector meridional)», dins TRILLMICH & ZANKER (eds.), pp. 117-144.

SOBREQUES i GALLICO, J. (eds.) *Història de Barcelona. vol. 1: La ciutat antiga*. Barcelona.

SOLIAS, J.M. (1983) «Excavacions a l'ermita de Ntra. Sra. de Sales», *Excavacions Arqueològiques a Catalunya*. 3. Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.

TED'A (1987). «Els enterraments del Parc de la Ciutat i la problemàtica funerària de Tàrraco», *Memòries d'Excavació*, n. 1. Tarragona.

TED'A (1989), *El Foro Provincial de Tarraco. Un complejo arquitectónico de época Flavia*. Madrid: Archivo Español de Arqueología 62, pp. 141-191.

TED'A (1989A), «Un abocador del segle V dC. en el Fòrum Provincial de Tàrraco», *Memòries D'Excavació* n. 2. Tarragona.

TED'A (1991), *Tàrraco. Guia Arqueològica*. Tarragona.

TRILLMICH, W. & P. ZANKER (1990), *Stadt und Ideologie. Die Monumentalisierung hispanischer Städte Zwischen Republik und Kaiserzeit*. München: Bayerische Akademie Der Wissenschaften Philosophisch-Historische Klasse. Abhandlungen. Neue Folge Heft 103.

WAINWRIGHT, G. (1991) *Exploring Our Past. Strategies For the Archaeology of England*. English Heritage. England.

VILLARONGA, L. (1983) *Les monedes ibèriques de Tàrraco*. Tarragona.

Simon KEAY és professor titular del Departament d'Arqueologia de la Universitat de Southampton, especialitzat en Arqueologia d'Ibèria i de l'Imperi Romà. Va fer la tesi doctoral sobre l'economia de Catalunya a l'època baix imperial (1977-83) des de la perspectiva del comerç d'àmfores, i ha col·laborat en excavacions a Roses, Empúries, Vilauba i ha codirigit les prospeccions a l'Ager Tarraconensis. El tema de la seva investigació està centrat en les relacions ciutats/camp a Hispània dins el context més ampli de l'economia romana. Ha publicat molts articles sobre el tema a Espanya i a Anglaterra i, recentment, ha publicat una obra de síntesi, *Hispania Romana* (Ausa Editorial, Sabadell). Actualment, treballa a Andalusia dirigint excavacions a l'antiga Celti (Peñaflor, Sevilla) i col·labora en un programa de prospeccions sistemàtiques a Itàlica (Santiponce, Sevilla)

(Títol original: «La arqueología romana en Catalunya durante el último decenio». La traducció és de M. del Mar Espadaler.)

Publicacions del Museu:

1. Testimonis Materials de la Història de Manlleu. (1986).
2. La Industrialització a Manlleu. Energia hidràulica, creixement urbà, treballadors i fabricants, 1760-1931. (1987).
3. Josep Viladomat. Escultures. (1989).
4. Un poblat a l'aire lliure de fa 4000 anys. El jaciment de l'Institut de Batxillerat de Manlleu. Abril (1990).

Per comandes a:

Museu de Manlleu
Edifici de Can Puget. Plaça Dalt Vila
Tel. 851 00 97 - 08560 Manlleu